

UDK 27-175.2-244.27
Primljeno: 23. 12. 2016.
Prihvaćeno: 19. 6. 2017.
Izvorni znanstveni rad

APOKALIPTIČKI ELEMENTI U DANIELA 2 – 6

Dubravko TURALIJA

Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu
Josipa Stadlera 5, BIH – 71 000 Sarajevo
dubravkoturalija@hotmail.it

Sažetak

Danielova apokaliptika mogla bi se, u užem smislu riječi, fokusirati isključivo na poglavlja 7–12. Međutim, u širem smislu Danielova apokaliptika obuhvaća i poglavlja 2–6, ali ne u svojoj cjelovitosti, nego više u svojim elementima koji se mogu nazvati apokaliptičkim. Tako termini poput *sanje*, *tajne* i *posljednjega dana* u 2. poglavlju, kao i *kip* i *sin božanstva* u 3. poglavlju, ili *snoviđenje* i *sveti čuvar* u 4. poglavlju te *pismo* i *zvižeri* u 5. i 6. poglavlju upućuju na apokaliptičke termine koji jedino stavljeni u kontekst s božanskim intervencijom dobivaju svoj puni smisao. Dakle, premda se može diskutirati o tome što je u Danielovoj knjizi apokaliptično, a što nije, motivi koji se provlače kroz cijelo djelo upućuju na apokaliptički žanr kojemu odgovaraju naznačeni termini, a koji uključuju sljedeće događaje: borba Boga i svijeta; konačna pobjeda dobra nad zlom; kolaps svijeta i kolaps institucija; poraz i sud silâ suprotstavljenih Bogu; početak novog svijeta u kojemu vlada Bog.

Ključne riječi: apokaliptika, dijaspora, kaldejac, kip, lik, nebesa, sanja, snoviđenje, svijet, tajna.

Uvod: Tri važne teorije apokaliptike

Prema Jamesu Charlesworthu tri su znanstveno ustaljene definicije biblijske apokaliptike. Za jednu apokaliptika označava poseban oblik književnosti koja u svojoj pripovjedačkoj strukturi ima vlastite karakteristike kao što su skriveni identitet, neobične slike, vizije ili snoviđenja o kraju svijeta i novim nebesima. Prema toj definiciji, apokaliptička literatura nastoji se predstaviti s karakterističnim književnim žanrom.¹ Philip R. Davies, u ovom kontekstu, tumači kako

¹ Usp. James H. CHARLESWORTH (ur.), *The Old Testament Pseudepigrapha. Apocalyptic Literature and Testaments*, I, New York, 1983., 3–4; Walter BAUMGARTNER, Ein Viertel-

se apokaliptika na Bliskome istoku i u Mezopotamiji redovito uzima kao žanr kada smisao trenutačnih događaja ne može biti protumačen općim razumijevanjem ili kada se želi na plastičan način prikazati neku od religijskih dogmi.² Prema druguj definiciji, koja je više oduševljena različitosti značajki dokumenta koji se nazivaju apokaliptičnima, apokaliptika ne označava posebni žanr, tj. djelo kojemu bez obzira na rod ili vrstu pripadaju određena zajednička, svojstvena obilježja, nego vjerski stil koji je zaokupljen dolaskom kraja svijeta i njegove povijesti. Konačno, treća definicija omeđuje biblijsku apokaliptiku kao vjerski mistički pokret, tj. kasno-biblijsku struju koja iz profanoga polučuje apokaliptičke zaključke, a koji se u konačnici opet tiču čovjeka i svijeta.³

I u prvome, i u drugome i u trećem tumačenju naglašen je religijski trenutak koji oscilira između vremenskoga i izvanvremenskoga, fizičkoga i duhovnoga, naravnoga i nadnaravnoga. Svako zatezanje toga, nazovimo, *oscilacijskoga apokaliptičkog jezička* izaziva opasnost da se pre naglasi naravno, a oslabi nadnaravno ili obrnuto, da se osvijetli ono što pripada prošlosti, a zasjeni ono buduće. Pobudna sila *apokaliptičnog oscilatora* izazvana je izvanjskom akcijom (npr. u Dn 2 – 6: snoviđenja, kip, pismo, itd.), u naravnome svijetu, u koji su uključene etičnost i sociološka stanja često puta bezizlazne povijesne situacije. Što su ta sociološka stanja intenzivnija, amplituda apokaliptičnog oscilatora je naglašenija. Premda izazvana izvanjskim interventom, biblijsku apokaliptika se materijalizira u svojem socijalno-etičkom ambijentu iz kojega se *per se* katalizira duhovna, nadnaravna apokaliptička kombinatorika.

1. Danielova apokaliptika

Danielova apokaliptika nužno je vezana uz socijalno-etički ambijent iz kojega se razvija onaj apokaliptički scenarij koji je možda baš tu i dosegao svoj ne samo teološki, nego i literarni vrhunac. Pripovijesti u Daniela 2 – 6, koje u sebi sadrže apokaliptički materijal, potječu iz puno ranijeg vremena za razliku od apokaliptičnih vizija u Daniela 7 – 12.⁴ Akadska riječ *šillatu(m)* – *prekršaj* u

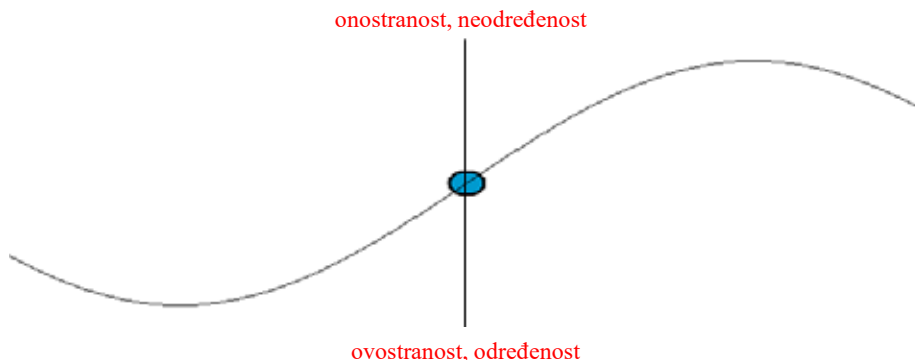
jahrhundert der Danielforschung, u: *Theologische Revue*, 11 (1939), 136; Božo LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, Zagreb, 2010., 436–440; Jure ŠONJE (ur.), *Rječnik hrvatskog jezika*, Zagreb, 2000., 30, 1440.

² Usp. Philip R. DAVIES, Scribal School of Daniel, u: John J. COLLINS – Peter W. FLINT (ur.), *The Book of Daniel: Composition and Reception*, I, Leiden, 2002., 250 (dalje: BD-CR 1).

³ Usp. James H. CHARLESWORTH, *The Old Testament Pseudepigrapha*, 3–4; Božo LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, 436, 440.

⁴ Usp. Carroll STUHLMUELLER, Post-Exilic Period: Spirit, Apocalyptic, u: Raymond E. BROWN – Joseph A. FITZMYER – Roland E. MURPHY (ur.), *Jerome Biblical Commentary*, New Jersey, 1968., 343 (dalje: JBC).

Apokaliptički oscilacijski jezičak

3,29 ili glagoli *šellu – biti zanemaren* u 6,5 i *dunnunu – dogovoriti* u 6,8 upućuju na neprekinutu interakciju babilonske, a kasnije i perzijske kulture s onom židovskom, koja se u jednom trenutku svojega historiciteta poslužila aramejskim kao novim jezikom komunikacije bliskoistočnog svijeta.⁵ Općeprihvaćeno mišljenje egzegeta koji su radili na Danielu jest da su poglavlja 1 – 6 hebrejski uradak pod jakim helenističkim utjecajem, dok su poglavlja 7 – 12 rezultat stanja Židova tijekom Makabejskog ustanka.⁶ Dodatci u poglavljima 4 – 6 u Septuaginti pokazuju da je Danielov materijal prolazio svoje matično vrenje i u kasnom II. stoljeću pr. Kr. i da se kompozicija knjige prilagođavala karakteru pojedinih zajednica kao što je npr. kumranska.⁷ Ono što se Danielu nikako ne može osporiti jest velika sličnost s nekanonskom židovskom apokaliptičkom literaturom helenističkog vremena, ali i primjetni »atavizmi«⁸ davnih babilonskih pa i patrijarhijskih vremena, u kojima se Josipova tumačenja faraonovih snova u Postanku 41 uvelike poklapaju s onim Danielovim na babilonskome dvoru u Danielu 2.⁸

⁵ Usp. Samuel M. PAUL, *The Mesopotamian Babylonian Background of Daniel 1–6*, u: BD-CR 1, 55–69.

⁶ Usp. Michael A. KNIBB, *The Book of Daniel in Its Context*, u: BD-CR 1, 16–37.

⁷ Usp. Philip R. DAVIES, *Scribal School of Daniel*, 234–235; Peter W. FLINT, *4QPseudo Daniel-c ar*, u: James C. VANDERKAM (ur.), *Qumran Cave 4.XVII: Parabiblical Texts*, III, Oxford, 1996, 95–100.

⁸ Usp. John J. COLLINS, *Corrent Issues in the Study of Daniel*, u: BD-CR 1, 3; Matthew S. RINDGE, *Jewish Identity under Foreign Rule: Daniel 2 as a Reconfiguration of Genesis 41*, u: *Journal of Biblical Literature*, 1 (2010.), 87.

2. Tko je Daniel?

Biblijska apokaliptika usko je vezana uz proroštvo i premda izrasla iz proročkog ambijenta uspjela se osamostaliti u jednom trenutku povijesno objaviteljske scene. Prema Carrollu Stuhlmulleru »apokaliptika je okarakterizirana kao egzilska i post-egzilska samostalna izvedenica iz proročkoga stila, u kojoj se nebeske tajne o kozmološkim sukobima i eshatološka pobjeda manifestira u simboličkim formama, a koje su protumačene anđeoskim interventima, koje pak vidjelac bilježi kao poruku pod pseudonimom ranijega biblijskog povijesnog lika«⁹.

Tradicionalna biblijska interpretacija gleda Daniela u svjetlu povijesno proročke biblijske osobnosti.¹⁰ Ista tradicija u poglavljima 1 – 6 promatra ga kao babilonskog sužnja i tumača snoviđenja na kraljevu dvoru, a u poglavljima 7 – 12 kao vidioca budućih događaja koje je primio izravno od Boga.¹¹ Nasuprot tradicionalnoj interpretaciji stoji prije svega ona evangelička, koja uz vokabulizirane pluseve i minuse prikazuje Daniela kao nepoznatog Hebreja s poznatim pseudonimom.¹² Spominjanje Daniela u Ez 14,14 i 28,3 upućuje na povijesnu osobu i lik koja je živjela tijekom babilonskog sužanjstva. Međutim, nije jasna njegova konotacija s tekstovima kasnoga helenističkog razdoblja. Ta diskrepancija između vijeka jednog čovjeka i višestoljetnoga povijesnog konteksta jednog naroda ostaje i danas enigma koju egzegeti ne mogu olako riješiti. Težina determinacije odgovora leži u spoznaji da ni sami autori i redaktori Danielove knjige nisu željeli riješiti sraz između dugoga povijesnog vijeka i onoga kratkog ljudskog. Budući da se dugi izraelski povijesni biblijski slijed ne poklapa s danielovskim kratkim ljudskim vijekom, slažemo se s Michaelom Knibbom da je ovaj povijesni presjek uradak postbabilonske židovske dijaspore, u kojoj je istaknuta nova situacija helenizirane Palestine, u kojoj je bogobojažnik trebao jedan povijesni lik poput Daniela kako bi novonastala poruka imala ujednačenu svrhu i cilj.¹³

⁹ Carroll STUHLMUELLER, *Post-Exilic Period: Spirit, Apocalyptic*, u: JBC, 343.

¹⁰ Za širu interpretaciju vidi James A. MONTGOMERY, *Daniel*, London, 1926., 1–78.

¹¹ Usp. John F. WALVOORD, *Daniel, the Key to Prophetic Revelation*, Chicago, 1971., 178–200; Leon WOOD, *A Commentary on Daniel*, Grand Rapids, 1973., 193, 219–239; Michael A. KNIBB, *The Book of Daniel in Its Context*, 16.

¹² Usp. Terence C. MITCHELL – Ronald JOYCE – William J. MARTIN – Kenneth A. KITCHEN, *Notes on Some Problems in the Book of Daniel*, London, 1965., 10–32; Joyce G. BALDWIN, *Daniel*, Downers Grove, 1978., 26–28.

¹³ Usp. Michael A. KNIBB, *The Book of Daniel in Its Context*, 16.

3. Što je Daniel?

Proročka (usp. Ez 28,3), kao i kasna hebrejska biblijska hermeneutika (Talmud, Megillah 3a) umeće Daniela u Spise namjesto njegova klasičnog položaja u Prorocima.¹⁴ Međutim, i biblijski autor Knjige Sirahove, povjesničar Josip Flavije, kao i evanđelist Matej (usp. Mt 24,15), a posebno kumranska korespondencija¹⁵ tretiraju Daniela kao proroka. Ipak, većina suvremenih bibličara, zbog objava i eshatoloških crta tretira Daniela kao apokaliptičara i stoga ga stavlja u kasno II. st. pr. Kr. Ali, Daniel nije čisti apokaliptičar pa se sukladno apokaliptičkim ulomcima u Izaiji 25 – 27 kao i u Zahariji 9 može govoriti o kasnijim redaktorskim doradcima ranog Danielovog spisateljstva.¹⁶ S tim u svezi John J. Collins adaptira hebrejsku apokaliptiku vremenu Aleksandrovih osvajanja i helenizacije židovske kulture, koja u manjku samostalnosti u apokaliptici nalazi svoje rješenje.¹⁷ Međutim, Paul D. Hanson, uspoređujući Izaiju 66 s Danielom 2 – 6, nalazi zajedničke apokaliptičke crte egzilskega VI. st. pr. Kr.¹⁸ U prilog tome stavu idu i neki akadski tekstovi, kao npr. *Akadaska apokaliptika*, koji svojom tematikom i stilom uvelike nalikuju kompoziciji Danielove knjige.¹⁹ Stoga se Daniela ne može promatrati samo iz helenističko-apokaliptičnog gledišta kao ni iz babilonsko-egzilske perspektive. Babilonsko sužanjstvo dalo je konture kasnijoj biblijskoj apokaliptici koja je u helenističko doba dobila svoju

¹⁴ Odnos prorokovanja s jedne i božanske objave s druge strane, omogućuje rabinima tumačiti Daniela kao mudraca koji, božanski nadahnut, više intelektom spoznaje ono što mu se objavljuje za razliku od proroka koji primaju prorokstvo iz usta božanskog subjekta i ne reflektirajući temeljito nad njime kao glasnogovornici Božji prenose ih drugima u najbližem obliku izvornog izričaja. Proroci općenito upozoravaju narod, dok Daniel ponajviše konstatira viđenja. Usp. *Halachot Gedolot*, pog. 76; *Seder Olam Rabbah*, pog. 20. Vidi također Božo LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, 436–437.

¹⁵ Usp. Edwin YAMAUCHI, Hermeneutical Issues in the Book of Daniel, u: *Journal of the Evangelical Theological Society*, 23 (1980.) 1, 14; Frederick F. BRUCE, The Book of Daniel and the Qumran Community, u: Edward E. ELLIS – Max WILCOX (ur.), *Neotestamentica et Semitica*, Edinburgh, 1969., 222; Robert I. VASHOLZ, Qumran and the Dating of Daniel, u: *Journal of the Evangelical Theological Society*, 21 (1978.) 4, 315–321; Alfred MERTENS, *Das Buch Daniel im Lichte der Texte vom Toten Meer*, Würzburg, 1971., 29.

¹⁶ Usp. Robert J. M. GURNEY – John E. GOLDINGAY – Gordon J. WENHAM, Approching Daniel: Three Studies, u: *Themelios*, 2 (1977.) 2, 55; James BARR, Jewish Apocalyptic in Recent Scholarly Study, u: *Bulletin of the John Rylands Library*, 58 (1975./76.), 9–35.

¹⁷ Usp. John J. COLLINS, Jewish Apocalyptic against Its Hellenistic Near Eastern Environment, u: *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 220 (1975.), 34; John J. COLLINS, The Court-Tales in Daniel and the Development of Apocalyptic, u: *Journal of Biblical Literature*, 94 (1975.), 218.

¹⁸ Usp. Paul D. HANSON, Jewish Apocalyptic against Its Hellenistic Near Eastern Environment, u: *Revue Biblique*, 78 (1971.), 54.

¹⁹ Usp. William W. HALLO, Akkadian apocalypses, u: *Israel Exploration Journal*, 16 (1966.), 235.

upotpunjenu strukturu, a u Knjizi Daniela doživjela je svoju pravu biblijsku karakterizaciju.

Danielova apokaliptika usmjerena je na eshatologiju, tj. onu konačnu, eshatološku pobjedu koja u sebi uključuje tzv. apokaliptičku eshatologiju,²⁰ u kojoj Božja nadolazeća intervencija biva iruptirana u ljudsku povijest. Nadnaravni svijet se suprotstavlja ljudskoj povijesti vodeći je kataklizmičkom udaru koji će u nadnaravnome, kontekstu preobraziti materijalni svijet koji nitko neće moći ignorirati.²¹ Božja vladavina još nije univerzalna kako za vjernike tako i za nevjernike, ali bit će ispunjena u svojem eshatološkom vremenu.²²

4. Danielovi apokaliptički elementi u 2 – 6

Danielova apokaliptika čitatelju jasno predoznačuje da svijet nije onakav kakvim se čini (usp. Dn 2 – 6) i da s ovim svijetom ne završava čovjekova egzistencija (usp. Dn 7 – 12). Tumačenje uskrsnuća u 12. poglavlju pojašnjeno je uzdignućem pravednika i to je, premda je pretpostavljena i u predmakabejskoj Henokovoj literaturi, prva jasna biblijska ovjera uskrsnuća u kasnijem kršćanskom teološkom poimanju riječi.²³ Etika koja vlada svijetom, a koja je prikazana u pripovijestima u 2 – 6 nadograđena je vizijama koje upućuju na konačno u 7 – 12.²⁴

Premda se može diskutirati o tome što je u Danielovoj knjizi apokaliptično, a što nije,²⁵ motivi koji se provlače kroz cijelo djelo upućuju na apokaliptički žanr kojemu odgovaraju apokaliptični elementi, koji prema Johnu McKenzieju proistječu iz eshatoloških odlomaka Staroga zavjeta i uključuju sljedeće događaje: »Borba Boga i svijeta; konačna pobjeda dobra nad zlom; kolaps svijeta i kolaps institucija; poraz i sud silâ suprotstavljenih Bogu; početak novog svijeta u kojemu vlada Bog.«²⁶ Svi ti događaji, u doziranome egzegetskom dijapazonu, karakteriziraju Daniela 2 – 6. Stoga ćemo, uz određenu slobodu interpretacije, u bitnome aplicirati spomenuti McKenziejev apokaliptički model biblijskih događaja na Daniela 2 – 6 i tako pokušati polučiti karakteristične apokaliptične elemente iz njegova sadržaja.

²⁰ Usp. Stephen L. COOK, *The Apocalyptic Literature*, 38.

²¹ Usp. *Isto*, 38; Carroll STUHLMUELLER, *Post-Exilic Period: Spirit, Apocalyptic*, 343.

²² Usp. Stephen L. COOK, *The Apocalyptic Literature*, 38.

²³ Usp. John. J. COLLINS, *Corrent Issues in the Study of Daniel*, 14–15.

²⁴ Usp. *Isto*, 15.

²⁵ Usp. John L. MCKENZIE, *Aspects of Old Testament Thought*, u: JBC, 765.

²⁶ Usp. *Isto*, 764.

4.1. Bog nad kraljem svijeta

Danielova apokaliptika započinje snom najdominantnijeg kralja istoka, s Nabukadnecarom (Nabukodonosorom) u Dn 2,1. Kraljeva uznemirenost i nesani- ca upućuju na plauzibilnost općeg stanja koje opet upućuje na egzistencijalno kritičnu točku naroda. Prva apokaliptična riječ je *helmā*^(?) – *sanja* (Dn 2,4) koju prati riječ *rāzā* – *tajna* (Dn 2,19). Odmah na početku istaknut je hijizam između kazne i nagrade, tj. onih koji ne odgovore i onih koji odgovore kraljevoj riječi (usp. Dn 2,5-6). Inhoativni oblik hitpa ‘ala aramejskoga glagola *qtl* – *ubiti* ukazuje na manipulativnu ulogu vremena koja u apokaliptici redovito dolazi do izražaja (usp. Dn 2,8,13). Apokaliptična riječi *helmā*^(?) i *rāzā* iniciraju i predod- značuju putanju kojom čitatelj hodi i koja će ga dovesti do cilja. U dosezanju cilja, javlja se konflikt, a apokaliptika se rađa tamo gdje se pojavio konflikt. U prvome slučaju Danielove apokaliptike kralja je isprovocirao san, a tuma- će sna je isprovocirao kralj. Apokaliptična imenica *helmā*^(?) popraćena sinoni- mom *rāzā* označava i nadnaravnu akciju (»na nebu je Bog koji objavljuje tajne i on je obznanio kralju Nabukadnecaru što će biti u posljednje dane«, Dn 2,28) u naravnome svijetu, u kojoj vladar s jedne strane kao domaćin te tumač, tj. mudrac kao tuđinac s druge strane, igraju ključnu ulogu (usp. Dn 1,20). Vlast zemaljska u liku kralja i vlast nebeska u liku Božjeg tumača u ovom slučaju ni- su u sukobu. Naprotiv, vlast zemaljska bila je preduvjet manifestaciji božanske vlasti kojoj se zemaljska podlaže, ali ne u smislu kompetencije i poraza koliko u smislu prirodne inferiornosti (usp. Dn 2,47). Dakle, i kralj i Daniel imaju vlast. Prvi ju je naslijedio, a drugi ju je stekao. Premda Daniel teološki tumači da je njegova vlast administrativna, darovi koje je primio od kralja upućuju na nešto drugo (usp. Dn 2,48). Daniel je sam okarakteriziran kao mudrac (usp. Dn 1,4,17) pa se mudrost uzima kao temeljna karakteristika Danielove apoka- liptike. Osim toga, jezik također ima presudnu ulogu u tumačenju onoga što vidi kralj i onoga što vidi mudrac. Daniel uči kaldejski, odnosno akademski kako bi komunicirao s kraljem (usp. Dn 1,4). Onog časa kada započinje razgovor s kraljem, pisac premeće hebrejski u aramejski kao jezik međunarodne komuni- kacije koji je ekvivalentan ondašnjem kozmopolitskom akademskom jeziku (usp. Dn 2,4).²⁷ Ta kozmopolitnost jaka je karakteristika i biblijske apokaliptike, jer se ne tiče samo jedne skupine nego svih. Daniel, učeći kaldejski postaje kalde-

²⁷ Wildavsky je usporedio Josipovo obraćanje faraonu na egipatskome s Danielovim ara- mejskim govorima Nabukadnecaru. Usp. Aaron WILDAVSKY, *Assimilation Versus Sepa- ration: Joseph the Administrator and the Politics of Religion in Biblical Israel*, New Brunswick/ New Jersey, 1993., 126–128.

jac, ali ne u etničkom, nego u tehničkom smislu riječi jer se kaledejac u Daniela odnosi na vrača, zvjezdara ili čarobnjaka (usp. Dn 1,4).²⁸ Uz karakteristiku mudraca tu su još apokaliptički motivi kao što su čarobnjaštvo i zvjezdarstvo (usp. Dn 2,2), vidovitost i snoviđenje (Dn 1,17), znanje i razumijevanje (Dn 1,17), ali i izgled i mladost (Dn 1,17-20), privlačnost i povlastice (Dn 1,9-14), apstinencija od žena i uzdržljivost od hrane (Dn 1,8-16).²⁹ Eshatološka sintagma *b^eahārīt jômājā* – u posljednje dane (Dn 2,28) odnosi se na ono što će biti *ḥārê* – kasnije, u smislu ostvarenja svega onoga što je već izrečeno u *rāzā* – tajni. Ispunjenje tajne koju Bog objavljuje ignorantnome Nabukadnecaru, a koji je tumači mudrome Danielu suprotnosti su koje apokaliptika podržava, da ono što se ima dogoditi već biva nagovješteno (Nabukadnecar), objavljeno (Daniel) i ostvareno u budućnosti (*b^eahārīt jômājā*).

4.2. Bog nad božanstvima

Treće poglavlje Danielove knjige započinje s važnim apokaliptičkim terminom *c^elēm* ili *lik*, *kip* (usp. Post 1,26.27; Izl 20,4; Lev 26,1.3; Pnz 4,16.23). Idolski kip koji se pojavljuje u Daniela 3 aluzijom upućuje na zvijeri u Daniela 7. Kip je usmjeren prema *hānukā(h)* – posveti, a posveta prema *s^egad* – štovanju.³⁰ Posljedični apokaliptični moment u Daniela 3 je *nūrâ jākīd^etâ* – užarena peć (Dn 3,6), koja asocira na mučeništvo i smrt, tj. na svršetak životnog vijeka. Slično kao i u prvom slučaju, božanski princip je uzrok stanja iz kojeg proistječe nagrada ili kazna. I u prvome i u drugome slučaju nagrada je materijalizirana (darovi, časti, slavlja) dok je kazna usmjerena na lišavanje svake materijalnosti (smrt). I u prvome i u drugome slučaju Bog je taj koji sprečava smrt, a nagrađuje one koji ispovijedaju njegovo ime (usp. Dn 2,20-23; 3,28-30). Sam kralj je taj koji u oba slučaja, kao završni apokaliptički obred, prizivlje, priznaje i blagoslivlja Boga (usp. Dn 2,46; 3,28). Zemaljski autoritet koji izdaje naredbe za nagrade i kazne biva korigiran nebeskim autoritetom koji, spašavajući pravednike, objavljuje svoju slavu.

Slično Danielu 2 i 7. poglavlje u sebi uključuje tumačenje sna. Apokaliptičke slike kraja svijeta uvelike odgovaraju onima o stvaranju svijeta u Post 1

²⁸ Usp. Dubravko TURALIJA, Daniel 2,4 – 7,28: novi prijevod s aramejskog izvornika popraćen analizom i kratkim komentarom, u: *Vrhbosnensia*, 1 (2011.), 163.

²⁹ Usp. Robert K. GNUSE, The Jewish Dream Interpreter in a Foreign Court: The Recurring Use of a Theme in Jewish Literature, u: *Journal for the Study of the Pseudepigrapha*, 7 (1990.), 29–35; Matthew S. RINDGE, Jewish Identity under Foreign Rule: Daniel 2 as a Reconfiguration of Genesis 41, 87.

³⁰ Usp. Dubravko TURALIJA, Daniel 2,4 – 7,28: novi prijevod s aramejskog izvornika popraćen analizom i kratkim komentarom, 172–173.

ili Job 26,12–13. Tako, more odgovara slici pretkozmoškog nereda, a zvijeri u obliku čovjeka odgovaraju Adamovoj izobličenoj naravi. Opetovanje broja četiri odgovara četirima kraljevstvima u 2. poglavlju, koje će 7. poglavlje kasnije razraditi u svojoj interpretativnoj shemi. Kao i Ez 1,1, i Daniel ima viđenja na rijeci u 8,2 i 10,4. Mjesto kao takvo simbolizira idealnu lokaciju kao raskrižje ili prekretnicu u komunikaciji s božanskim.³¹

Ispovijesti vjere Šadraha, Mešaha i Abed Nega u Dn 3 upućuju na vertikalu Boga svih božanstava, kojemu će se pokloniti i sam kralj Nabukadnecar u Dn 3,28. Intenzitet Božje svemoći pojačan je intenzitetom zagrijane peći u Dn 3,19. Jezična konstrukcija *bar-ʿēlāhîn – sin božanstava* u Dn 3,25 je bez člana i ovdje nije mesijanskoga značenja, kao što ni pluralni oblik *bogovi* ili *božanstva* ne referira na Boga.³² Anđeo u Dn 3,28 (aram. *malʾak*) prikazan je kao osloboditelj, a oni koji su spašeni okarakterizirani su kao nepromjenjivi, postojani i stalni u svojem vjerovanju (usp. Dn. 3,28).³³ Odnos božanskih bića koja pritječu u pomoć ljudskim apokaliptički je trenutak u Daniela 3. Sin božanstava i anđeo Božji mogu biti sinonimi jer igraju istu ulogu u zaštiti i spašavanju ljudskih bića od sigurne smrti. Vatra kao granična točka između života i smrti naravno je element kojemu se suprotstavlja *anđeo života* kao nadnaravno, božanski čimbenik koji je poslan obespraviti idolopoklonstvo i spasiti postojane u vjeri u Boga.

4.3. Kolaps sovjetske institucije

Imenicu *ʿilān – stablo* u Dn 4,7 može se uzeti kao apokaliptični simbol svjetske moći (usp. Ez 17,1-10.22-24; 31,3-14; Iz 10,33 – 11,1) koja doživljava svoj nezaustavljivi uspon, ali i svoj kolaps (usp. Dn 4,7-14).³⁴ Aramejskoj riječi *raʿnan*, koja u Dn 4,4 može značiti *blagostanje*³⁵ suprotstavljeni su strah (aram. *dhl*) i nemir (aram. *bhl*) u Dn 4,5 kako bi se naizgled stabilno svjetsko blagostanje prometnulo u kozmički kaos. Apokaliptična riječ *hēzû* u značenju *snoviđenje, vizija, pojava* (Dn 4,10) otvara novo poglavlje u kojem *stablo na sred svijeta* igra metaforičku ulogu u prikazu kralja velikoga Babilona, koji i u tako visokoj zemaljskoj slavi ovisi

³¹ Usp. Lawrence M. WILLS, Daniel, u: Adele BERLIN – Marc Z. BRETTLER (ur.), *Jewish Study Bible*, Oxford, 1999., 1657.

³² Usp. Dubravko TURALIJA, Daniel 2,4 – 7,28: novi prijevod s aramejskog izvornika popraćen analizom i kratkim komentarom, 175, bilj. 127.

³³ Usp. Ludwig KOEHLER – Walter BAUMGARTNER, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, IV, Leiden, 1999., 1595.

³⁴ Usp. Louis F. HARTMAN, Daniel, u: JBC, 453.

³⁵ Usp. Dubravko TURALIJA, Daniel 2,4 – 7,28: novi prijevod s aramejskog izvornika popraćen analizom i kratkim komentarom, 176, bilj. 135.

o onoj nebeskoj. Hendiada *čवार, i to sveti* (*‘îr w^oqadiš*) upućuje na Božjeg izaslanika koji silazi *s nebesa* (*min-š^emâjâ^o*). Izravna Božja akcija u transformaciji svijeta u novi, pravedniji red apokaliptična je slika u Daniela.³⁶ Nabukadnecareva transformacija (usp. Dn 4,33) tu ne može biti biološkog nego teološkog značenja.³⁷ Christopher Hays u Nabukadnecarevoj transformaciji vidi demonski intervent kojim osoba biva lišena svake kontrole i svjesnosti, a demonski intervent Božja je zapovijed da se stvari na zemlji promjene kako bi se dosegao onaj eshatološki trenutak spasenja.³⁸ Patnja koja je pogodila Nabukadnecara jest Božja kazna (usp. Dn 4,28) koja pokajanjem jenjava. Životinje koje mogu predstavljati bliskoistočne demone mogu također simbolizirati i podzemni svijet ili onostranost koji Nabukadnecarevoj nesreći daju nadnaravni smisao.³⁹ Trostruki moment: nesreća, spasenje i zahvala literarna je formula hebrejskih spisa iz vremena Drugoga hrama pa stoga apokaliptička tendencija da se naravno transformira u nadnaravno i da kao takvo dobije svoju konačnu cjelinu i puni smisao i u Daniela 4 zauzima svoje mjesto početka novog svijeta u kojemu vladalačka karakteristika pripada isključivo Bogu.⁴⁰

4.4. Moć Božja naspram moći ljudske

Za razliku od prethodnih poglavlja i onih koja slijede u 7 – 12, u kojima dominiraju snoviđenja i vizije, u Daniela 5 ključna riječ je *k^etâbâ^o* – pismo (Dn 5,7,16-17,25). Slavlje ponovno predstavlja imperijalističku moć koja se prekida božanskim interventom. Profanacija hramskog posuđa baš u kontekstu Belšacara (Baltazara) upućuje na njegovu moć iznad i protiv Nabukadnecareve, koji je svete predmete i donio iz hrama u Jeruzalemu (Dn 1,2).⁴¹ Posuđe, umjesto da služi božanskom vlastodršcu, ovdje služi zemaljskom autoritetu, umjesto da služi božanskoj svrsi, ovdje je diskvalificirano ljudskom profanacijom.⁴² Za razliku od Nabukadnecara, Belšacar je uhvaćen u apsolutnom neznanju i opijenosti (usp. Dn 5,2). Dok Nabukadnecar u 2. poglavlju zna san i traži njegovo značenje, Belšacar ne poznaje ni pisma niti njegova značenja. Dok je Nabukadnecar spoznao svoj grijeh

³⁶ Usp. Carroll STUHLMUELLER, *Post-Exilic Period: Spirit, Apocalyptic*, 343.

³⁷ Usp. John GOLDINGAY, *Daniel*, Dallas, 1998., 90.

³⁸ Christopher B. HAYS, *Chrips from the Dust: The Affliction of Nabuchadnezzar in Daniel 4,30 in Its Anciant Near Eastern Context*, u: *Journal of Biblical Literature*, 126 (2007) 2, 305–325.

³⁹ Usp. *Isto*, 324.

⁴⁰ Usp. *Isto*, 325.

⁴¹ Usp. Danna N. FEWELL, *Circle of Sovereignty: Plotting Politics in the Book of Daniel*, Nashville, 1991., 83-86.

⁴² Usp. Donald C. POLASKI, *Mene, Mene, Tekel, Parsin: Writing and Resistance in Daniel 5 and 6*, u: *Journal of Biblical Literature*, 123 (2004.) 4, 651.

i pokajao se, Balšacar se ne kaje, nego naprotiv umjesto da slavi Boga, on časti načinjena božanstva (usp. Dn 5,23). Značenje kovanica u Danielovoj reprezentaciji izričaja *mene* (mina), *tekel* (šekel) i *parsin* (pola mine) u relaciji je s kraljem jer je vrijednost novca u suodnosu s vlašću.⁴³ Tako, ako je Nabukadnecar vrijedio minu, Balšacar vrijedi šekel (tj. 60% od mine), i dok Međani i Perzijanci vrijede manje negoli Nabukadnecar (70% od mine) ipak su vredniji od Balšacara.⁴⁴

Peto poglavlje vrhunac je prikazivanja kraljevske moći koja se protivi božanskoj, ali koja je nestabilna i promjenjiva. Dok u prethodnim poglavljima kraljevi na kraju ipak priznaju Božje vrhovništvo, u 5. glavi Balšacar ne priznaje niti slavi Boga, nego ostaje pri svojim uvjerenjima (usp. Dn 5,30). Apokaliptički oblik tajnovitosti pisma upućuje ne samo na svršenu radnju koju tumači Daniel, nego i na neka od kasnijih ostvarenja koja će se dogoditi s babilonskim kraljevstvom, na čijem će identitetu participirati perzijska i grčka hegemonijska vlast, kojoj će svršetci i propast biti objavljeni u 9., 10. i 11. poglavlju.

4.5. Životinjski motivi i simbolika u Daniela

Danielova apokaliptika obiluje simbolima⁴⁵ i životinjskim motivima. Dok u prvih pet poglavlja dominiraju zemaljski vladari, u 6., 7., 8. i 9. poglavlju istaknuti su životinjski likovi. Prvotni simbol kojim je obilježena knjiga jest kip u 2. poglavlju. Najvažnija karakteristika kipa je njegova jedincatost (usp. Dn 2,31). Njegova cjelovitost uvod je u slijed opisa koji karakteriziraju njegovu kasniju isparceliranost. Kip je u konfliktu s Nabukadnecarom jer svi epiteti koji se pripisuju kralju sada su pripisani kipu. Kip i kralj u 2. poglavlju, užarena peć i Božji anđeo u 3. poglavlju; kralj koji se gosti i koji jede travu u 4. poglavlju; sve-to i profano u 5. poglavlju; zvijeri i pravednici u 6., 8., 9. i 11. poglavlju ukazuju na kontrapunkte koji presjecaju pravocrtno opisivanje događaja kombinirajući u svojoj naraciji oscilatorne krivulje koje ponekad prenaglašeno, a ponekad dovoljno nenaglašeno preusmjeruju tijek apokaliptičkih opisa.⁴⁶

Prema mišljenju Christophera Haysa životinjski motivi u Daniela upućuju na babilonsku demonsku literaturu.⁴⁷ U obradi Dn 4,30 Hays vidi nesreću

⁴³ Usp. *Isto*, 657.

⁴⁴ Usp. Danna N. FEWELL, *Circle of Sovereignty: Plotting Politics in the Book of Daniel*, 100.

⁴⁵ Adolf Leo Oppenheim svrstava Danielova viđenja u simboličke snove. Usp. Adolf L. OPPENHEIM, *Interpretation of Dreams in the Ancient Near East: With a Translation of an Assyrian Dream-Book*, Philadelphia, 1956., 210.

⁴⁶ Usp. John J. COLLINS, *Daniel*, 156.

⁴⁷ Usp. Christopher. B. HAYS, *Chrips from the Dust: The Affliction of Nabuchadnezzar in Daniel 4,30 in Its Ancient Near Eastern Context*, 305–325.

koju je prouzročio božanski element, a iz ovoga demonskog elementa razvija se onaj spasenjski.⁴⁸ Životinje po Danielovoj opredjeljenosti prikazane su kao bića koja usmrćuju čovjeka. Lav i medvjed upućuju na loše vladare koji nalikuju grabežljivcima (usp. Izr 28,15)⁴⁹ i opisani su kao krvoločne životinje kojima je teško umaći. Medvjed, zajedno s lavom, više puta je spomenut u Bibliji (usp. 2 Kr 2,24; Hoš 13,8; Tuž 3,10) i ne samo u Daniela, nego i u Amosa pojavljuje se u dramatičnoj sceni dana Gospodnjeg (usp. Am 5,18-19). Lav je zvijer koja je redovito popraćena motivom rike koji upućuje na duševni nemir i okrutnost svršetka radnje (usp. Izr 19,12; 20,2; 28,15; Iz 5,29; Ps 38,9).⁵⁰ U kontekstu dramatičnosti događaja i budućih najava, prorok Izaija opisuje eshatološki idealni svijet u kojem grabežljivac ne predstavlja više opasnost (usp. Iz 11,6-7). Konfrontacija čovjeka s lavom ili medvjedom smatra se testom herojstva i hrabrosti (usp. 1 Sam 17,37).⁵¹ Leopard, pantera ili puma slabije su životinje naspram prethodnih pa su prema tome i tretirane kao simboli vladara koji ne uništava onako kako to čine oni koji se mogu usporediti s lavom i medvjedom. Babilon kao lav i Medija kao medvjed odgovaraju usporedbi njihove moći i vlasti, dok leopard odgovara blažoj i tolerantnijoj Perziji iza koje se krije nadolazeća Grčka i zloglasni rog u liku Antioha IV. Epifana. Uz grabežljivce, Daniel u svoju apokaliptičnu naraciju unosi i rogate životinje poput ovna i jarca. Ovan pripada domaćim životinjama koje, poput pijetla, imaju nekontrolirane i silovite nagonske sklonosti (usp. Izl 29,15-20.22.26-27.31-32; Pnz 5,15-18). Ovan je u apokaliptičnom kontekstu suprotstavljen Jarcu koji je po svojoj karakteristici ustrajna i tvrdoglava životinja i koja svojom upornošću nadmašuje i vlastite mogućnosti. Dvije rogate životinje bore se za prevlast iza čijega borbenog jeka i ispod čijih nabrušenih papaka pucaju žile onih preko kojih se prelama dramatična scena. Životinje predstavljaju nekoga ili nešto. Taj apokaliptični trenutak pseudonima upućuje na formulu budućeg u prošlosti koja poput kalupa odgovara svakom od vremenâ ne samo u svojoj cjelovitosti nego i u parcijalnosti opisa i događaja.

5. Danielov Bog u 2 – 6

U pripovijestima 2 – 6, Daniel ne traži da poganski kraljevi prigrlje židovstvo, nego da u perspektivi dokazâ priznaju svemoć izraelskog Boga i respektiraju

⁴⁸ Usp. *Isto*. Vidi također: Paolo XELLA, *Sur la Nourriture des Morts*, u: Bent ALSTER (ur.), *Death in Mesopotamia: XXVIe Rencontre Assyriologique Internationale*, Copenhagen, 1980., 21–39.

⁴⁹ Usp. Tova FORTI, *The Animals Imagery in the Book of Proverbs*, Leiden, 2008., 62.

⁵⁰ Usp. *Isto*, 58.

⁵¹ Usp. *Isto*, 64.

židovske egzilante.⁵² Rekonstrukcija biblijske teološke misli započinje samim početkom 2. glave. Negacija egzistencijalne čestice *ʾittaj* apostrofira činjenicu kojom se mudraci brane: »Nema čovjeka na zemlji koji bi mogao rastumačiti kraljevu riječ.«⁵³ Rješenje koje se pripisuje isključivo božanskoj moći sprega je kraljeva sna koji već zalazi u povijest, aktualnog stanja zabrinutosti mudraca koje se tiče sadašnjosti i otkrivanja i tumačenja sna koji se tiče budućnosti.⁵⁴ Apokaliptični moment Danielova tumačenja sna temelji se na *plurale tantum* riječi *rahāmîn*, tj. *milosrđâ* od Boga koji daje autentično tumačenje sna.⁵⁵ Noćni san Nabukadnecara koherentan je s noćnim viđenjem u 2,19 koje uvodi u objavu popraćenu hvalospjevom. Bog je predstavljen kao jedini mudri i istiniti. On mijenja vremena i razdoblja. On postavlja i smjenjuje vladare, a mudrost daje mudracima i sposobnima rasuđivanje. Uz mudrost kao božanski dar ide i *ḡbûr'itâ*, tj. objava i moć koju ona sama po sebi nosi. Božanska premoć nad zemaljskom vlasti okarakterizirana terminom *melek malḡajjâ* – kralj kraljeva, ostvaruje Danielovu viziju Boga kao jedinoga suverena nad svim stvorenim (usp. Dn 2,37). Ipak, uspostavljena je svojevrsna stupnjevitost između zemaljskog i nebeskog u sintagmi *ʾēlāh šemajjâ* – Bog nebesa (Dn 2,44) koja se ne suprotstavlja sloganu *kralj kraljeva*, nego ga pretpostavlja jer je Bog nebesa ujedno i Bog svih kraljeva, koji je zapravo Danielov Bog, tj. *ʾēlāh rab* – veliki Bog koji postavlja, uzdiže i obara kraljeve (usp. Dn 2,45; 5,18.22; 6,26). Ono što zaključuje Danielovu sliku Boga jest odlika spasenja svih onih koji mu služe (usp. Dn 6,17.21) koji participiraju na vjeri »Boga koji živi i ostaje zauvijek, čije je kraljevstvo neuništivo i čija je vladavina do kraja« (Dn 6,27).⁵⁶

6. Mit u Daniela

Danielov mit je utopljen u povijesni ambijent i ta dva kolateralna elementa karakteristična su u ekspozicijama biblijske apokaliptike. Zbroj glava četiriju zvijeri u Daniela 7, odgovara sedmoglavoj zvijeri u Ivanovoj apokalipsi (usp. Otk 13,1), a arogantnom govoru u Dn 7,8.11.20 odgovaraju bogohulna imena u

⁵² Usp. Johan J. COLLINS, *Corrent Issues in the Study of Daniel*, 11.

⁵³ Usp. Dubravko TURALIJA, *Daniel 2,4 – 7,28: novi prijevod s aramejskog izvornika popraćen analizom i kratkim komentarom*, 165.

⁵⁴ Slična kompozicija teksta stoji i u Daniela 3 gdje bi klanjanje idolatriji spadalo u prošli, proganjanje pravednika u sadašnji i čudesno izbavljenje pravednika u budući kontekst.

⁵⁵ Usp. Dubravko TURALIJA, *Daniel 2,4 – 7,28: novi prijevod s aramejskog izvornika popraćen analizom i kratkim komentarom*, 166.

⁵⁶ Usp. Donald C. POLASKI, *Mene, Mene, Tekel, Parsin: Writing and Resistance in Daniel 5 and 6*, 650; Christopher D. SMITH, *Prayers and Dreams: Power and Diaspora Identities in the Social Setting of the Daniel Tales*, u: *BD-CR 1*, 266–290.

Otkrivenju 13.⁵⁷ Daniel se koristi mitskim četirima zvijerima kako bi proizveo vlastitu sintezu ili novu mitsku sliku.⁵⁸ Koristeći se već postojećim izvorima, likovi postaju prepoznatljive povijesne osobe, ali i epitomi budućih suparnika ili opozicije u apokaliptičko eshatološkim okvirima. Uz mit je vezan i simbol brojeva. Tri i pol tjedna u Dn 7,25; 8,14; 9,27 i 11,12 jest vrijeme poganske vlasti koja je suprotstavljena cifri sedamdeset sedmica u Dn 9,24, kojoj je cilj obnova Jeruzalema i povratak izgnanika. Ipak, sudbina Danielova naroda ništa nije tragičnija od sudbine njegova neprijateljskog vladara (usp. Dn 5,24-28).⁵⁹ Danielov mit vezan je i uz idolatriju.⁶⁰ Zabrana idolatrije je jednostavno etički imperativ. Daniel u slikama mita i vizija naglašava nedosljednost između božanske i vladalačke zemaljske moći.⁶¹ Naracija između pripovijesti i vizija etički je povezana jer su užarena peč u Daniela 3 i lavlja jazbina u Daniela 6, u kasnijoj literaturi, služile kao asocijacija mučeništva.⁶² Ipak, Daniel inzistira na tome da je pravednik spašen. Bilo je, dakle, nužno razviti teološke postulate, makar primitivne i u slikama, kako bi se opravdala smrt pravednika. Pravednik je vezan uz opravdanje, a opravdanje je apostrofirano uskrsnućem pravednika.⁶³

7. Danielova apokaliptika i hebrejska dijaspora

Danielova apokaliptika je vezana uz židovsku dijasporu. Daniel, kao i Danielovi istosudbenici, ne predstavljaju toliko židovsku dijasporu koliko učinkovitost židovske religije koja se prvotno odnosi na babilonske egzilante, a tek onda na kasniju, širu židovsku dijasporu. Međutim, iz socijalnog ozračja sužanija a potom i šire dijaspore razvio se jak teološki princip koji se smjestio u ambijentalnom ozračju židovske apokaliptike.⁶⁴ Iz religijskog utjecaja dijaspore na domaće poganske vladare filtrirala se apokaliptička misao po kojoj vladar, zajedno s narodom, ukoliko nije uključen u božanski sustav hijerarhije, doživ-

⁵⁷ Steven J. FRIESEN, Myth and Symbolic Resistance in Revelation 13, u: *Journal of Biblical Literature*, 123 (2004.) 2, 281–313.

⁵⁸ Usp. *Isto*, 281.

⁵⁹ Usp. Philip R. DAVIES, Reading Daniel Sociologically, u: Adam Van der WOUDE (ur.), *The Book of Daniel in Light of New Findings*, Louven, 1993., 353–354.

⁶⁰ Usp. Donald C. POLASKI, Mene, Mene, Tekel, Parsin: Writing and Resistance in Daniel 5 and 6, 649–669.

⁶¹ Usp. John J. COLLINS, *A Commentary of the Book of Daniel*, Minneapolis, 1993., 47–52.

⁶² Usp. John J. COLLINS, Apocalyptic Eschatology as the Transcendence of Death, u: John J. COLLINS, *Seer, Sybils and Sages in Hellenistic-Roman Judaism*, Leiden, 2001., 75–79.

⁶³ Usp. John J. COLLINS, Corrent Issues in the Study of Daniel, 14–15.

⁶⁴ Usp. Matthew S. RINDGE, Jewish Identity under Foreign Rule: Daniel 2 as a Reconfiguration of Genesis 41, 87.

ljava kataklizmička iskustva.⁶⁵ Ipak, suradnja dijaspore s aktualnim vladarom temeljna je postavka svakoga daljnjeg božanskog djelovanja u narodu.⁶⁶ Ono što Smith-Christopher primjećuje jest da Danielove pripovijesti prikazuju svu okrutnost i nesposobnost tuđinskih kraljeva te vještinu i snalažljivost židovskih egzilanata.⁶⁷ Poslije jezika, kao osnovnog elementa komunikacije između zemaljske vlasti i egzilanata, na scenu stupa dvoboj između zemaljske moći i božanske mudrosti, koja će se preobraziti u sukob kumira i božanstva. Vladari prepoznaju ili ne prepoznaju duh Gospodnji u mudracu Danielu.⁶⁸ Ipak, rezultat kojemu je usmjerena cjelokupna kompozicija pripovijesti jest hvaliti, uzvisivati i častiti Kralja nebesa (usp. Dn 4,37).

Igra anđeoskih bića s ljudskim, u interpretaciji viđenja i događaja apokaliptični je element koji se samo u Danielu fokusira na osobno ime anđela Gabriela i Mihaela s kojima vidjelac komunicira (usp. Dn 8,15-16; 9,20-23). Pečati, vezani uz anđela, koji se spominju u 8. i 9. glavi također su apokaliptički termini koji se mogu odnositi na prošlo vrijeme, u smislu da je sadržaj koji se pečati već poznat, na sadašnje i buduće vrijeme, tj. da se sadržaj, koji je poznat u sadašnjosti, pečati za neku daleku budućnost. Dok je u Daniela 8 ime anđela šaptača naglašeno, imena povijesnih likova su apokaliptizirani jer se izriječom nigdje ne spominju. Ovaj tipično apokaliptički trend neizravnog, tj. kodiranog naznačavanja povijesnih likova koji u helenističkom razdoblju vladavine nad Palestinom bivaju sve detaljniji (usp. Dn 8; 9; 10 i 11), upućuje na zaključak da se pisac apokaliptičkih događaja koristi sadašnjim stanjem, vlastitim iskustvom i znanjem u odabiru događaja koji su se već u svojevrsnom modalitetu dogodili u povijesti, koji se događaju u sadašnjosti i koji će se, uz manje modalne pluseve i minuse ponoviti u budućnosti (usp. Dn 11). Zaključni apokaliptički element u Daniela je viđenje kraja u 12. poglavlju koje je slično 7. poglavlju. Tema je više eshatološka jer je orijentirana na svršetak vremena, uključujući samo mali broj aktivnih sudionika tog događaja. Ona, i kao teološki traktat, odgovara cjelovitoj pouzdanoj referenci židovske biblijske teologije uskrsnuća, u kojoj se ne naglašava ni tjelesno ni duševno, što je vjerojatno ključno za kasniju interpretaciju uskrsnuća u judaizmu.⁶⁹

⁶⁵ Usp. *Isto*.

⁶⁶ Usp. Robert K. GNUSE, *The Jewish Dream Interpreter in a Foreign Court: The Recurring Use of a Theme in Jewish Literature*, 31.

⁶⁷ Usp. Christopher D. L. SMITH, *The Book of Daniel*, u: Leander KECK I DR. (ur.), *The New Interpreter's Bible*, VII, Nashville, 1996., 19–25.

⁶⁸ Usp. Robert K. GNUSE, *The Jewish Dream Interpreter in a Foreign Court: The Recurring Use of a Theme in Jewish Literature*, 29–35.

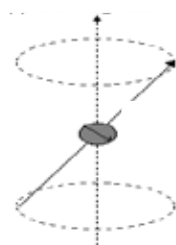
⁶⁹ Usp. Lawrence M. WILLS, *Daniel*, 1665.

Zaključci analize o Dn 2 – 6

Podjelu Daniela na pripovijesti (1 – 6) i viđenja (7 – 12) ne treba isključiti iz daljnje teološke diskusije jer je ne malena rasprava modernih egzegeta oko toga pripada li Daniel 2 – 6 uopće apokaliptici i odgovara li 7. poglavlje pripovijesnom ili vizionarskom dijelu knjige.⁷⁰ Naše stajalište je da poglavlja 2 – 6 sadrže apokaliptičke elemente jer stupnjevito razvijaju apokaliptičku misao cijele knjige. Tako bi prva četiri poglavlja pokrivala pripovijesni dio hebrejskih egzilanta i dijaspore. Lik Nabukadnecara u ovome dijelu predstavlja svu turbulentnu povijesnu pozadinu događaja u kojima je izgubljen Hram, kraljevstvo i narod. Ovaj povijesni dio Daniela 1 – 4, koji se u neku ruku ponavlja i u helenističkom razdoblju, postaje puno detaljniji i konkretniji u poglavljima 5 – 8, ali ipak ne posve bjelodan. Konačno, 9. poglavlje započinje s futurskim enigmama brojeva koje završavaju teologijom uskrsnuća u 12. poglavlju. Stoga bi se Daniela 1 – 6 i 7 – 12 moglo podijeliti na Daniela 1 – 4, 5 – 8 i 9 – 12, gdje se iz mikrokozmičkih okvira probija u makrokozmičke tako da pisac ili redaktor razvija scenarij negdašnjega (1 – 4), sadašnjega (5 – 8) i budućega (9 – 12). Npr. ne samo Daniel i mudraci u 2. glavi, nego i Daniel i njegovi zemljaci u 3. glavi, kao i Nabukadnecar i njegov san u 4. glavi, jasno ističu trodimenzionalni slijed događaja u kojem se negdašnje reflektira na buduće kroz nukleus sadašnjega

Prošlo i buduće u nukleusu sadašnjega

buduće, Dn 9-12

u nukleusu
sadašnjega, Dn 5-8

negdašnje, Dn 1-4

⁷⁰ Usp. John J. COLLINS, *Corrent Issues in the Study of Daniel*, 3–4; Carroll STUHL-MÜELLER, *Post-Exilic Period: Spirit, Apocalyptic*, 434–435; Michael A. KNIBB, *The Book of Daniel in Its Context*, 16–37.

u kojem apokaliptika zauzima ključnu ulogu povezivanja naravnih i vremen-
skih kategorija s onim nadnaravnim, bezvremenskim i konačnim, ali trajnim,
tj. nepromjenjivim.

Pozadina svih Danielovih postulata jesu socijalno-etičke komponente
pripovijesnih događaja koje se sažimlju u nukleusu sadašnjeg stanja i ambijen-
ta pisca (usp. Dn 2 – 8). Iz okolnosti koje su se već dogodile, ali i ponovile, pisac
lansira teze budućeg vremena usporednih konotacija iz perspektive sadašnje-
ga (usp. Dn 9 – 12). To ne znači da se budući apokaliptični događaji u apsolut-
nome kompatibilni onima iz prošlosti. Prošlost Danielu služi kao refleksija na
zbivene događaje kojima apokaliptika »prijeti« da njihov povijesno-trijumfalni
trenutak nije konačan. Konačnost je vezana uz apokaliptični trenutak eshatološkog
događaja, u kojemu završnu riječ ima ne naravno, nego nadnaravno. Koliko god se
naravno činilo konačno, zapravo nije, nego će u eshatološkoj preobrazbi biti
podvrgnuto nadnaravnim kategorijama i sudovima. Stoga, Daniela ne bismo mogli
nazivati apokaliptičkim, a još manje eshatološkim ukoliko ne uključimo tu reflektivnu
stvarnost prošloga koja, kroz sadašnji socijalno-etički filter, nagoviješta
buduća događanja koja presjekom sliče, ali sadržajem i posljedicama preslaguju
naravnu stvarnost u nadnaravnu sferu apokaliptičkih realiteta.

Summary

THE APOCALYPTIC ELEMENTS IN DANIEL 2 – 6

Dubravko TURALIJA

Catholic Faculty of Theology, University in Sarajevo
Josipa Stadlera 5, BIH – 71 000 Sarajevo
dubravkoturalija@hotmail.it

The classical division of the Book of Daniel into the narrative (1 – 6) and visions (7 – 12) should not be excluded from further theological discussion because it is not insignificant for modern exegetes whether Daniel 1 – 6 belongs to apocalyptic literature or not, or whether Chapter 7 corresponds to the narrative or vision in the Book of Daniel. Our position is that Chapters 1 – 6 contain apocalyptic elements. The first four chapters cover the prehistorical period up to the Hebrew exile and Diaspora. The figure of the king Nebuchadnezzar in this section represents all the turbulent historical background of the events in which the Temple, the Kingdom and the Nation were lost. This historic part of Daniel 1 – 4 is slightly different in the Hellenistic period, and why it

becomes much more detailed and concrete in Sections 5 – 8 is still not entirely known. Finally, Chapter 9 begins with futuristic enigmas of the numbers and ends with the theology of the Resurrection in Chapter 12. Therefore, Daniel 1 – 6 and 7 – 12 can be divided into Daniel 1 – 4, 5 – 8 and 9 – 12, where, in the microcosmic framework, the writer or the editor includes the past (1 – 4), the present (5 – 8) and the future (9 – 12). For example, not only with Daniel and the sages in Chapter 2, but with Daniel and his compatriots in Chapter 3, and in Nebuchadnezzar's dream in Chapter 4, a three-dimensional sequence of events is clearly specified in which the former is reflected in the future through the nucleus of the present, which occupies a key role linking the natural and climatic category with the supernatural, timeless, final and permanent. The background of all of Daniel's postulates consists of the socio-ethical components of the historical events, which could be summarized in the nucleus of the current situation and environment of the writer, from which, similar to the proportions of the past context, the thesis of the future time is launched. Daniel could not be called apocalyptic writer, much less an eschatologist, unless we include these three realities: the past, through which the present filter catalyst hints at future events, which resemble each other, but, by their system and completeness, metamorphose Israelite history into the supernatural sphere of apocalyptic reality.

Keywords: *apocalyptic, Chaldeans, dreams, eschatology, holy guardian, horn, secret, statue, vision, world.*